

Сергій Олійник,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

ПОЛЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЛЬВОВА І РОСІЙСЬКА ОКУПАЦІЙНА ВЛАДА 1914–1915 РОКІВ

Стаття присвячена подіям Першої світової війни в Галичині. На основі аналізу джерел та історіографії робиться спроба дослідити взаємини польської інтелігенції Львова і російської окупаційної влади впродовж вересня 1914 – червня 1915 років. Відмічаються політичні, соціально-економічні, національно-культурні, духовні та психологічні складові цих взаємин. Констатується їх складність.

Звертається увага на спроби нової адміністрації створити у польській інтелігенції позитивні враження про російську владу. Автор вказує на наявність позитивного та негативного ставлення місцевої польської інтелігенції до російської окупаційної влади.

Ключові слова: Галичина, польська інтелігенція, Львів, Російська імперія, російська окупаційна влада.

Перша світова війна стала серйозним випробуванням для мешканців тих територій, які стали ареною бойових дій, зокрема, польської інтелігенції Львова. Значним потрясінням для неї став період російської окупації, що тривав з 3 вересня 1914 по 22 червня 1915 років. Даний аспект, в тій, чи іншій мірі, знайшов своє відображення в публікаціях сучасників тих подій: українських – Д. Дорошенко [7], І. Крип'якевич (під псевдонімом І. Петрович) [11], польських – Ю. Бялиня-Холодецький [16-17], зарубіжних (О. Бахтуріна [4], О. Савченко [13], С. Позняк [12], О. Айрапетян [1-2], та сучасних вітчизняних авторів [О. Мазур, І. Патер, В. Расевич [14], О. Баран [3], С. Олійник [9]), колективній монографії «Велика війна 1914–1918 рр. і Україна» [5]. Однак, попри нагромадження значного фактичного матеріалу, постає потреба відповідних узагальнень, здійснення яких і зумовило мету появи даної статті.

Події на фронті, перемоги російського війська, відступ австрійської армії викликали значне занепокоєння в середовищі польської інтелігенції Львова. Воно все більше і більше, зростало, по-мірі наближення до міста російської армії. Частина мешканців покинула місто, евакуйовано всі адміністративні органи. Чутки породжували жахливі відомості про злодіяння козаків. У той же час у тих, хто залишився, була присутня і цікавість [14, с.25].

3 вересня 1914 року російські війська вступили до Львова. Очевидець пише: «валки з продовольством, амуніцією та іншими необхідностями тягнулися через місто майже безперервно, цілком незважаючи на порядок і чистоту, так що вигляд Львова скоро був подібний до вулиць Куликова. Коні, воли або корови ходили по тротуарах, залишаючи по собі сліди, неприємний запах яких переміщувався з огидним сопухом солдатських черевиків, змашених дьогтем, забруднювали повітря, що загрозувало епідемічними хворобами, у зв'язку з теплими осінніми днями. Кожний перехід нових частин російського війська робив на львів'ян гнітюче враження. Бракувало порядку, дисципліни, важкості і помітна неохота були характерними для всіх, ... з дорожніми сумками, самоварами і клунками на плечах.

Складалося враження, що це паломники, які поспішають на відпуст» [8, с. 504-505]. Редактор часопису «Słowo Polskie» З.Василевський згадував, що похід російського війська містом здійснювався поспіхом і при цілковитому мовчанні війська і місцевого населення... Дивовижним виглядали предмети домашнього вжитку і екіпіровка солдата на двоколісній повозці, за возом тягнулася прив'язана перевеслом корова» [8, с. 505]. Розпочалося життя польської інтелігенції Льва під російською окупацією.

З початком війни Російська імперія взялася до втілення в життя ідеї завершення об'єднання навколо Москви усіх земель Київської Русі. Успіхи на австрійському фронті призвели до зростання надії, переконання досягнення цієї мети.

Слід зазначити, що намагаючись вирішити польську проблему загалом, і в Галичині зокрема, російська влада щодо поляків не могла розігравати карту православного чи

«великорусского» братерства. Вона добре розуміла, що ідеї панславізму не матимуть успіху. Тому всі сподівання покладалися на ідею об'єднання колишніх польських земель в автономну одиницю під патронатом Російської імперії. Вона була виголошена у зверненні до поляків Верховного Головнокомандувача великого князя Миколи Миколайовича. У документі зазначалося побажання возз'єднання польського народу під скіпетром російського царя, вільна в своїй вірі, в мові, в самоуправлінні. Мала місце і згадка про спільну перемогу під Грюндавльдом [10, с. 104]. Цю відозву зі вступом російського війська до Львова було розповсюджено на його вулицях [16, с. 55]. Така ідея мала своїх прихильників у середовищі польської громади Львова. Очевидець згадував про те, як поляки сипали квіти під ноги офіцерських коней [8, с. 528]. Цілком ймовірно, що серед них були й представники польської інтелігенції.

Відповідно до зазначеного вище, російська окупаційна влада розпочала загравання з поляками. Першим це зробив Львівський градоначальник С. Шереметьєв, який дозволив функціонування польських навчальних закладів, оголошень польською мовою [14, с.508].

Для того, щоб завоювати симпатії львівських поляків та інтелігенції, зокрема, з ініціативи Галицького генерал-губернатора Г. Бобринського було запрошено до міста політиків з Царства Польського, серед яких були й депутати Думи. В листопаді 1914 року ця делегація прибула до міста. На неї покладалися великі надії, по'язані з намаганням підштовхнути галицьких поляків до співпраці з росіянами [14, с.28].

З ідеологічних міркувань в квітні 1915 року до Львова привезено викарбувану медаль із зображенням двох людей в обіймах – поляка і росіянина. Її підпис складали красномовні гасла: «В братерському єднанні сила», «Росіяни брати полякам» [16, с. 140].

Полякам дозволили відсвяткувати чергову річницю польської конституції 1793 року, а ті, хто воював у складі польських легіонів, не підпадали під репресії. У польському середовищі знайшлися прихильники антисемітських дій, які претендували на отримання реквізованого у євреїв майна [16,

с.28]. Після тимчасової перерви було дозволено функціонування книгарень та бібліотек, зокрема, Czytania Akademicka. Суттєвою поступкою було визнання права польської мови в суді, щоправда тимчасово [11, с. 114].

Однак польська інтелігенція мала змогу відчути й іншу сторону російської окупації. Фактично одразу польські інтелігенти стали свідками всієї «ідилії» нового майбутнього. Взагалі, як свідчить Д. Дорошенко, в ставленні російської окупаційної влади до галицької інтелігенції, (в т. ч. і польської Львова – С.О.), як і до всіх мешканців краю, склалися неприпустимі, з точки зору міжнародних правил, відносини. Як піддані «ворожої держави» вони могли б сподіватися на шанування на окупованій території національних та релігійних прав. Загалом російська влада поставилася до них як до населення, яке повстало проти своєї митрополії і якого тепер доводиться втихомирювати і карати [7, с.24].

У перший же день окупації Львова російська влада взяла в заручники 16 шанованих львів'ян, серед яких було 4 поляки [14, с.528]. Через два дні їх відпустили. Загалом така практика продовжувалася впродовж всього перебування міста під російською владою. В заручники брали людей «статечних, солідних, з становищем», серед яких були професори вищих і середніх шкіл, директори банків, музеїв, адвокати. В основному це були люди віком 40-50 років і старше [7, с.53]. Попри те, що серед різних народів і поляки потрапляли під арешт, цей факт не міг не впливати на ставлення до росіян з боку польської інтелігенції Львова. Негативні емоції посилювало й те, що із залишенням міста росіянами серед заручників були й представники з її середовища: Ю. Бялина-Холодецький (начальник рахункової палати, літератор і публіцист, 63 роки), С-А. Чоловській (доктор філософії, директор архівів і музеїв міста Львова, 51 рік), З. Хан (доктор права, повітовий суддя, 40 років) [16, с. 165-166].

Не виправдала сподівань поляків зустріч 10 вересня їх діячів з галицьким губернатором. На заяву польської сторони про лояльність новій владі, та що за їх участі місто було залишено австрійцями без бою, Г. Бобринський заявив, що Східна Галичина і Лемківщина споконвічно «корінна земля

єдиної Русі великої», і на цих землях корінне населення завжди було руським, і влаштування повинно базуватися на російських основах. Генерал наголосив також на тому, що він буде тут вводити російські мову, закон і устрій. А в разі необхідності він не зупиниться перед репресіями [16, с.78-80].

Справедливо негативною була реакція польської інтелігенції на русифікацію освітньої сфери, яка розпочалася з прибуттям до Львова та початком діяльності галицького генерал-губернатора Г. Бобринського. 18 вересня 1914 р. з'явився його Циркуляр про тимчасове закриття в Галичині всіх навчальних закладів, він символізував перший крок нової влади в сфері освіти. Наступний крок полягав у з'ясуванні благонадійності вчителів, насамперед нижчих учбових закладів, і по можливості середніх. Поряд із цим відбувалося виявлення тих вчителів, які володіли російською мовою. Відповідність до вимог благонадійності та знання російської мови відкривала перспективи відкриття деяких шкіл [6].

Певним шоком були пропозиції галицьких москвофілів щодо організації вищої освіти. Так, на думку їх лідера В. Дудикевича вищі навчальні заклади мали стати російськими, а для поляків він радив залишити університет політехніки в Варшаві [3, с.104], а всі національні школи заборонити [11, с.67]. Щоправда, в 1915 р. Г. Бобринський розпорядився дозволити відновити роботу польських народних шкіл, приватних навчальних закладів. Однак мала місце вимога виділити в навчальному плані 5 годин на тиждень на вивчення російської мови, затвердження генерал-губернатором складу вчителів і використання підручників з історії, географії, польської мови і польської літератури, затверджених міністерством народної освіти Російської імперії. До того ж серед учительства йшла агітація набору на двомісячні курси російської мови, одне з відділень яких було відкрите у Львові. Щоправда серед 230 прийнятих на навчання, було ймовірно 4 поляки (в списках фігурували як римо-католики) [11, с.54].

Невдоволення викликали постійні арешти, взяття заручників, серед яких були представники польської інтелігенції, постійні обшуки, комендантська година (з 22.00 до 04.00), запровадження Юліанського календаря, в дні державних

свят піднімати російський прапор, цензури у періодичних виданнях. Концерти, публічні лекції могли відбуватися лише з дозволу нової адміністрації. Редакція популярної газети «Kurier Lwowski», з приходом росіян змушена була переїхати до іншого міста.

На окупованих землях запроваджувалася нова система управління. Російська адміністрація не мала уявлення про край, а тому її діяльність часто розходилася з місцевими традиціями і поглядами. В управлінську структуру потрапили люди, відомі своїми антипольськими настроями по діяльності в Державній думі (В.Бобринський, Д. Чихачов) [12, с. 166].

Болючим, в певній мірі, виявилось церковно-релігійне життя для польської інтелігенції. Конфесійна політика окупаційної влади щодо римо-католиків мала толерантний характер (навіть попри те, що в католицьких храмах не було молебнів на честь російського царя). У російській влади не було ілюзій щодо переведення їх в православ'я. Обмеження були скеровані лише на недопущення негативних коментарів щодо Російської держави та православ'я [14, с.531]. Однак здійснювалися утиски уніатської церкви та навернення їх до православ'я. А та обставина, що уніати підлягали Ватикану, такі дії сприймалися поляками як порушення релігійних і національних прав [4, с.159].

Серйозним випробуванням для польської інтелігенції Львова стало погіршення їх матеріального становища. Ця категорія мешканців Львова потрапила до переліку найбільш постраждалого населення. У місті панувала велика дорожнеча на всі товари і продукти. Відчувалася відсутність палива, продуктів харчування. Процвітала спекуляція. Щоб якось завадити проблемі російська влада виділила для нужденних певну кількість пудів борошна, круп, солі тощо. Громадський жіночий комітет організував дешеву кухню у Купецькому банку для інтелігенції міста [14, с.517]. З російського Комітету громадянського порятунку поляками було створено свій комітет, що мало б хоч якось покращити репутацію росіян [16, с. 31].

У стратегії поведінки польської інтелігенції Львова, як і всієї польської громади міста, щодо російських окупантів,

можна побачити як байдужість, пасивне несприйняття, так і пасивна симпатія і, навіть, відкрита співпраця. Загалом, дослідити пріоритети польської інтелігенції Львова щодо російської влади досить складно. В тогочасній періодиці дискусії розгорнутися не могли через існування цензури, непевність подій на фронті щодо майбутнього. Фактично проросійську позицію зайняло лише «Słowo polskie» [11 с. 109]. В літературі можна знайти діаметрально протилежні твердження від підтримки до ворожості [11 с. 110-113].

Все ж, на наше переконання, більшість польської інтелігенції була про-австрійсько налаштована. Теоретична незалежність і відродження Польщі під скіпетром Романових відступала перед ідеєю повернення старих добрих часів. Дійшло навіть до того, що на час візиту Миколи II до Львова поляки намагалися не виходити з домівок. Психологічним бар'єром для співпраці стала й пам'ять про події, пов'язані із повстаннями ХІХ ст. Нарада з польськими представниками російської думи не переконала в правильності російського вибору. Проблема остаточного розв'язання питання прихильності полягає ще й в тому, що переважна частина австрофільської інтелігенції залишила Львів разом з австрійцями.

Попри все це, слід зазначити, що навіть після загального прозріння мали місце факти прихильного ставлення до нової влади, вимушеної симпатії. В доповідній Г. А. Бобринському, професор Львівського університету С. Грабський відмітив, що «польське суспільство» все більше пристає до ідеї всеслов'янства. Представниками цієї категорії були прихильники націонал-демократів, котрі йшли за Р. Дмовським. Як цілком слушно зазначає П.Шлянта, мали місце помилкові переконання: по-перше, у непереможності Росії (яка на той час успішно наступала в Галичині); по-друге, раз Росія союзник демократів Франції та Великобританії, то по завершенні війни в Росії буде встановлено демократію [16, с. 33-34].

Таким чином, для польської інтелігенції Львова російська окупація стала важким випробуванням. Ситуація вимагала існування певних взаємин з новою адміністрацією. Для польських інтелігентів настав час вибору: сприйняття чи несприйняття російської влади. Вибір проходив через

сукупність політичних, соціально-економічних, національно-культурних та психологічних компонентів. Загравання владних структур імперії Романових, ілюзії щодо можливості об'єднання польських земель під скіпетром цієї династії та подальшого демократичного розвитку спонукали до позитиву, а реалії русифікації, важкого матеріального становища – до негативу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Айрапетов О.Р. Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914-1917): 1914. Начало / О.Р. Айрапетов. – М.: Кучково поле, 2014. – 624 с.
2. Айрапетов О.Р. Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914-1917): 1915. Апогей / О.Р. Айрапетов. – М.: Кучково поле, 2014. – 640 с.
3. Баран І.В. Нищення російськими властями української мови, школи та освіти Галичини на початку Першої світової війни / І.В. Баран // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2012. – С. 99-107.
4. Бахтурина А. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Бахтурина / Серия «Первая монография» под ред. Г. А. Бордюгова. – М.: «АИРО-XX», 2000. – 264 с.
5. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна: у 2 кн. – Кн.1: Історичні нариси. Упоряд. О.П. Реєнт; Ред. кол. В.А. Смолій (голова). НАН України, Ін-т історії України. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013. – 784 с.
6. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 322. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.267.
7. Дорошенко Д. Спогади про недавнє минуле (1914 – 1920 роки): Науково-популярне видання / Д. І. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.
8. Історія Львова. У трьох томах / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Т.2. – Львів: Центр Європи, 2007. – 559 с.
9. Олійник С.В. Утиски та репресії галицької інтелігенції російською владою в період Першої світової війни / С.В. Олійник // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Тов. «Друкарня Рута», 20015. – Т.25: На пошану професора І.С. Винокура. – С. 334-341.
10. Первая мировая война в оценке современников: власть и российское общество. 1914-1918: в 4 т. – Т.1: Эволюция взглядов /отв.ред. В.В. Журавлев; [предисл. В.В. Журавлев; сост. и коммент. Л.А. Лыковой, О.А. Шашковой].– М.: Политическая энциклопедия, 2014. – 636 с.
11. Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915 / І. Петрович. – Львів, 1915. – 115 с.
12. Позняк С.В. «Польский вопрос» во властных структурах императорской России накануне и в годы Первой мировой войны/ С.В. Позняк// Российские и славянские исследования: Сб. науч. статей. Вып. 1 / Редкол.: О. А. Яновский(отв. ред.) и др. – Мн.: БГУ, 2004. – С. 159-173.

13. Савченко В.Н. Восточная Галиция в 1914-1915 годах / В.Н. Савченко // Отечественная история. – 2002. – №5. – С. 76-89.

14. Шлянта П. «Братя-славяне» или «азиатские орды»? Польское население и российская оккупация Галиции в 1914-1915 годах / П.Шлянта // Большая война России: Социальный порядок, публичная коммуникация и насилие на рубеже царской и советской эпох / Сборник статей; ред. К.Бруиш, Н. Катцер. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – С.22-40.

15. Achmatowicz A. Polityka Rosji w kwestii polskiej w pierwszym roku Wielkiej Wojny 1914-1915 / A. Achmatowicz. – Warszawa, 2003. – 403 c.

16. Białynia-Chołodocki J. Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń / J. Białynia-Chołodocki. – Lwów, 1934. – 168 s.

17. Białynia-Chołodocki J. Wspomnienia z lat niedoli i niewoli 1914-1918 / J. Białynia-Chołodocki. – Lwów, 1919. – 53 s.

S. Oliynyk. POLISH INTELLECTUALS IN LVOV AND THE RUSSIAN OCCUPATION AUTHORITIES 1914–1915 YEARS

The article is devoted to the events of the First World War in Galicia. Based on the analysis of the sources and historiography attempts to explore the relationship of Polish intellectuals in Lvov and the Russian occupying authorities in September 1914 – June 1915. The political, socio-economic, national-cultural, spiritual, and psychological components of these relationships. Stated their complexity.

Focuses on the attempts of the new administration to create the Polish intelligentsia positive impression of the Russian authorities. The author indicates the presence of positive and negative attitude of the local Polish intelligentsia to the Russian occupation authorities.

Key words: *Galicia, Polish intelligentsia, Lvov, Russian Empire, Russian occupation authorities.*

S.Oliynyk. POLSKA INTELIGENCJA LWOWA I ROSYJSKA OKUPACYJNA WŁADZA 1914–1915 LAT

Artykuł poświęcony wydarzeniom I wojny światowej w Galicji. Na podstawie analizy źródeł i historiografii odbywa się próba badać związek polskiej inteligencji Lwowa i rosyjskiej okupacyjnej władzy w ciągu września 1914 – czerwiec 1915 roku. Oznaczone są polityczne, społeczno-gospodarcze, narodowo-kulturowe, duchowe i psychologiczne składniki tego związku. Stwierdzono ich złożoność.

Zwraca się uwagę na próby nowej administracji utworzyć w polskiej inteligencji pozytywne wrażenia o rosyjskiej władzy. Autor wskazuje na pozytywny i negatywny stosunek miejscowej inteligencji polskiej do rosyjskiej okupacyjnej władzy.

Słowa kluczowe: *Galicja, polska inteligencja, Lwów, imperium Rosyjskie, rosyjskie władze okupacyjne.*